

מהלכות המועדים

(א)

בענין עירוב והוצאה ליום הכיפורים*

א. שנינו בברייתא יומא ס"ו ע"א בענין שעיר המשתלח: "ת"ר 'איש' - להכשיר את הזר, 'עתי' - שיהא מזומן, 'עתי' - ואפילו בטומאה". ובגמ' שם (ע"ב): "עתי ואפילו בשבת למאי הלכתא-אמר רב ששת לומר שאם היה חולה (פ"ה: השעיר) מרכיבו על כתפו. כמאן דלא כר' נתן, דאי ר' נתן האמר חל נושא את עצמו, אפילו תימא ר' נתן, חלה שאני. אמר רפרם זאת אומרת עירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליום הכיפורים".

ופירש"י: "למאי הלכתא - מה חילול שבת יש שהוצרך להתירו, אי משום תחומין דרבנן בעלמא נינהו שגזרו עליהן לאחר מתן תורה". "זאת אומרת - מדאיצריך למתני עתי אפילו בשבת איכא למשמע דאין איסור הוצאה ליום הכיפורים" וכו'. וקשה, לשיטת הרמב"ם (הל' שבת כ"ז, א') שאיסור תחומין של י"ב מיל הוא מן התורה ולוקין עליו, מדוע לא תירצה הגמ' על השאלה "למאי הלכתא" שמשום יציאת י"ב מיל הוא, שהרי במש' הבאה (ס"ו ע"ב) מבואה שהצוק שבו היתה מתקיימת המצוה היה רחוק מירושלים תשעים ריס שהן י"ב מיל. ועוד קשה לכאורה מדוע לא תירצו על "למאי הלכתא" שאיצטריך משום המתת השיער בדחיפה (ע' במש' שם), שהיא אב מלאכה של נטילת נשמה. וקושיה אחרונה זו יש לדחות שמהכתוב "ושלח ביד איש עתי המדברה" משמע שעל עצם השילוח אל המדבר הוצרך הרכיב של "עתי ואפילו בשבת", ולא על הדחיפה מהצוק. אך קמייתא קשיא.

ובכריתות י"ד ע"א: "דתניא 'ושלח ביד איש עתי, 'איש' - להכשיר את הזר, 'עתי' - אפילו בטומאה ואפילו בשבת, 'עתי' - במזומן. קתני 'עתי' אפילו בשבת, אמר רפרם זאת אומרת עירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליום הכיפורים. ממאי, שאני שעיר המשתלח דהכשרו ביום הכיפורים בכך. אלא דרפרם ברותא היא (ובגליון שם: נ"א בדותא היא)".

ולכאורה קשה מאד מדוע ביומא, ששם עיקר ענין יוה"כ, לא דחתה הגמ' את דברי רפרם. וזהתוס' בכריתות התקשו בכך, וכתבו: "אלא רגילות הוא דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר". אך השאגת אריה (ס"ו ע') כתב על כך: "מי יתן שהיו מראין לנו רבותינו אפילו מקום אחד שהגמ' מייתי דברי איזה אמורא במקום אחד בסתם ובמקום אחר מייתי ליה ודחי ליה בשתי ידים כהך דהכא". ורק גאון כהשאגת אריה רב גובריה למימר הכי.

ב. והנה השאגת אריה, וכן הנודע ביהודה (תנינא או"ח מ"ו), שניהם כאחד מתרצים את שתי הקושיות הנזכרות חדא בחברתה, ואומרים כך: ביומא מוסבים דברי רפרם על האוקימתא של רב ששת שהעמיד את הברייתא בחלה השעיר והוצרך להרכיבו על כתפו. בחלה, טוענים הם, אי אפשר לדחות שהברייתא הוצרכה להזכיר שבת מפני שיוה"כ פשיטא. שנדחה משום שהכשרו בכך, שהרי חלה אינו האופן הרגיל של קיום המצוה, ואלמלא ריבוי התורה הייתי אומר שבמקרה של חלה, שיצרכו לחלל יוה"כ בנשיאתו, באמת תידחה המצוה באותה שנה (כי אין עשה דוחה ל"ת שיש

* שיעור שניתן בישיבה בליל יום הכיפורים תש"מ (מורחב).

כרת¹. ולכן מדייק רפרם שפיר'מזה שהזכירו שבת - ולא אמרו סתם "עתי ואפילו חלה" - שאין איסור הוצאה ביוה"כ, והגמ' אינה דוחה את דבריו. אך בכריתות, שם לא הובאו דברי רב ששת, דוחה הגמ' כך: מניין לך להעמיד את הברייתא בחלה, תעמיד אותה באופן הרגיל, ומשום יציאה חוץ ל"ב מיל נשנתה, ומה שהזכירו שבת - זה משום שליוה"כ שחל בחול אין צורך בפסוק להתיר הוצאתו, שהרי עיקר מצותו בכך. ולפי זה אדרבה, מכאן יש להביא ראיה לשיטת הרמב"ם ש"ב'מיל דאורייתא.

מובן שנשאר לשאול על הסבר זה מדוע סוף סוף רב ששת הוצרך להעמיד בחלה, ולא העמיד משום איסור תחומין. וכתבו השאג"א והנוב"י שעל כרחנו רב ששת לא סבר שאני יוה"כ שהכשרו בכך, אלא. כיון שהותר הדבר ביוה"כ אין צורך בריבוי אפילו לשבת. והנה השאג"א והנוב"י לא פירשו מהו טעם מחלוקת רב ששת וסתמא דגמ' דכריתות. ונראה ש"ל כך: הגמ' ביבמות ז' ע"ב אומרת שכאשר התורה מתירה איסור מסוים באיזה ענין - הרי גם אם אירע שבזמן בו איסור נוסף הריהו מותר - "הואיל ואשתרי אשתרי", ועל כן כשהותר מצורע להכניס אצבעו לעזרה - הותר גם אם היה בעל קרי, וכן כאשר אח שהותרה ליכנס היינו אומרים שאף אם היא אחות אשתו הותרה, אלמלא גילוי מיוחד של התורה. וכתב השאג"א בגבורות ארי ליומא (שם) שכלל זה של "הואיל ואשתרי אשתרי" אמור רק כשהאיסור הנוסף שווה לאיסור העיקרי בחומרתו, או קל ממנו, אך כשהוא חמור מן הראשון - בזה לא נאמר הואיל ואשתרי הקל אשתרי החמור. וי"ל, איפוא, שרב ששת סבר שאם איסור תחומין הותר ביוה"כ - הותר גם בשבת, כי תחומין הוא גם בשבת רק בלאו ולא בסקילה, ע' ברמב"ם שם, וא"כ הו"ל איסורים שוים והואיל ואשתרי אשתרי. ואילו הגמ' בכריתות סוברת שמ"מ לאו דשבת חמיר שכן בעלמא יש בשבת איסור סקילה², וקדושתה חמורה מיוה"כ, ואם התורה התירה תחומין ביוה"כ שכן הכשרו בכך לא הייתי מתיר שבת, ואיצטריך קרא לשבת.

ג. והנה לתירוצם של השאג"א והנוב"י יוצא שאיסור תחומין לא תלי בשאלת יש עירוב והוצאה ליוה"כ או לא, ודאי שיש איסור תחומין ביוה"כ, שאם לא כן סו"ס מדוע הוצרך ר"ש להעמיד בחלה, יעמיד בתחומין ואיצטריך שבת משום שאין עירוב והוצאה ליוה"כ. אלא ע"כ שתחומין לא תלי בעירוב והוצאה (ועל פירוש הביטוי "עירוב והוצאה" ע' רש"י ביומא ותוס' בכריתות שם). ולפי"ן רפרם שדייק בכריתות זאת אומרת אין עירוב והוצאה ליוה"כ פירש את הברייתא כרב ששת, בחלה, והגמ' דוחה ממאי, דילמא הברייתא כפשוטה ומשום איסור תחומין, ואיצטריך קרא לשבת, כנ"ל.

אך דבר זה, שאיסור תחומין אינו שייך לשאלת יש עירוב והוצאה ליוה"כ - אינו פשוט כלל וכלל, כי מדברי רבנו חננאל והרי"ף מוכח שאיסור תחומין כן תלוי באיסור הוצאה, שכן ר"ח ביומא שם והרי"ף בביצה ו' ע"א (בר"י"ף) מוכיחים שלהלכה יש עירוב והוצאה ליוה"כ מזה שבעירובין ל' ע"ב אמרו שמערכין עירובי תחומין ביוה"כ. וטעמם של הר"ח והרי"ף הוא שמלאכת הוצאה נלמדת אף היא, כאיסור תחומין, מהפסוק "אל יצא איש ממקומו", ע' תוס' עירובין י"ז ע"ב ד"ה לאו, ומה

(1) ע' שדי חמד דברי חכמים סי' ע"ו (במהד' המצויה כרך ה' עמ' 398). ויש להוסיף למקורותיו את שו"ת הרמב"ם (מהר"ם בלאו) סי' ש"ב, שם מבואר להלכה: "לא אתי עשה דמצות ציצית, דחזן שבת דהיא ל"ת שיש בה סקילה", ולעניננו שביתה ממלאכה היא גם עשה ול"ת, ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה, ע' שבת כ"ה ע"א.

(2) כך אולי אפשר לפרש את הגמ' ביבמות ו' ע"א "שאני לאו שבת דחמיר". אך לפירש"י שם לא ברור שיוה"כ פחות חמור לענין זה, ע' דרו"ח לרעק"א מערכה ג'.

שיש בזה יש בזה. נמצא שלשיטת הר"ח וזהר"ף אין תירוץ של השאג"א והנוב"י עולה יפה וכ"כ השאג"א בעצמו. (וביותר הדבר קשה לשיטת הר"ף, שהביא בספ"ק דעירובין את הדעה של"ב מיל דאורייתא נינהו, וראשונים אחדים סוברים שכך הוא נוקט להלכה, ע' הגהות הב"ח שם).

עוד יש להתקשות קצת בתירוץ השאג"א והנוב"י, סו"ס מדוע לא הקשתה הגמ' ביומא על דברי רב ששת ממאי דבחלה הוא, דילמא בתחומין ויהו"ב שאנן דהכשרו בכך. ויש ליישב שביומא סברה סתמא דגמ' כרב ששת, והסוגיות חלוקות בזה (משא"כ לגבי הקושיה המקורית, כל עוד לא הסבירו במה נחלקו הסוגיות ובמה הן מדברות; לא רצו השאג"א והנוב"י לומר סתם שהגמ' ביומא חולקת, שהרי טענת הגמ' בכריתות לכאורה צודקת)³. אך קמייטא, משיטת ר"ח ור"ף, קשיא.

ד. והנה הנוב"י כתב עוד תירוץ יפה על הקושיה מדוע לא אמרו למאי הלכתא ל"ב מיל (לפי השיטה שהם דאורייתא), וזהו: להלן ס"ז ע"א מבואר שריהודה חולק על סתם מתני' וסובר שהמרחק מירושלים לצוק היה רק י' מילין. והנה הברייתא "עתי ואפילו בשבת" וכו' מקורה בספרא, וסתם ספרא ר' יהודה (יומא מ"א ע"א), ואם כן י"ל שהגמ' לא רצתה לומר למאי הלכתא לתחומין מפני שלדעת ר' יהודה אין י"ב מיל מירושלים לצוק.

אך באמת יש כאן מקום עיון. כי הנה צריך לברר האם "עזאזל" הנזכר בתורה הוא מקום מסוים שזה היה שמו, ודוקא בו צריך לקיים את המצוה, או לא. והלכה זו מענינת במיוחד איתנו, בני מעלה אדומים, כי מקום כפרת עונות ישראל היה כאן בסביבתנו, מצפון או מדרום לנו, שהרי מרחקנו ממקום המקדש הוא כ"ב מיל, וכשיבנה בית המקדש במהרה בימינו נהיה מכלל ה' סוכות' המסעדות את האיש העתי (ע' מש' ס"ו ע"ב). והנה לענין שאלתנו, בדף ס"ז ע"ב ישנה ברייתא: "המדברה' המדברה' במדבר' לרבות נוב וגבעון שילה ובית עולמים". הרי שעיקר הפרשה נאמרה למדבר סיני, ומרבית גם בית עולמים (וע' תוס' לעיל מ"ד ע"א ד"ה בשילה), ועל כרחק, איפוא, שאין "עזאזל" מקום מסוים במדבר יהודה. ובהמשך שם: "דתניא גזירה אין גזירה אלא חתוכה (רש"י: צוק חתוך בזקיפה). דבר אחר אין גזירה אלא דבר המתגורר ויורד (רש"י: השעיר מתגורר בה איברים איברים)". "ת"ר 'עזאזל' שיהא עז וקשה, יכול בישוב ת"ל 'במדבר', ומנן שבצוק ת"ל 'גזירה'. תניא אידך 'עזאזל' קשה שבהרים, וכן הוא אומר 'ואת אילי הארץ לקח'. ומהלשון 'שיהא עז וקשה' משמע כנ"ל שעזאזל הוא כל מקום שהוא עז וקשה, והמשלה את השעיר צריך למצוא מקום המקיים שלושה תנאים: א. שיהא עז וקשה - "עזאזל", ב. שיהיה צוק "חתוך" (מה שמכנים כיום: "מצוק") - "ארץ גזירה", ו-ג. שלא יהיה מקום ישוב - "המדברה", וכל מקום כזה כשר לדחיפת השעיר. לפי זה מובנת יותר מחלוקת התנאים במרחק הצוק מירושלים, כי באמת אין צוק מסוים שהוא ה'עזאזל', והתנאים נחלקו איזה צוק נמצא הכי מתאים לענין זה⁴.

(3) ועל דברי רב ששת לא שייך כ"כ לומר שהגמ' דוחה אותם בשתי ידיים במקום אחר ולא באחר, כמ"ש השאג"א לגבי רפרם, כי דברי ר"ש הם רק אוקימתא, ולדינא היא בחדאי נכונה, כי 'עתי' משמע שיעשה בזמנו בכל ענין. ע' רש"י ביומא שם, משא"כ לגבי דברי רפרם שהם הידוש דין, דוק.

(4) מאי דאיתא בתרגום יונתן בו עוזיאל על "לשלה אותו לעזאזל המדברה" - "לשדרא, יתיה לממת באתר תקיף וקשי במדברא דצוק דהוא בית חרורי" - אין זה ציון מדויק של הצוק, אלא של המדבר הסמוך לירושלים, כי במש' ס"ח ע"ב מבואר שבית חרוריו (= חרורי) היה רחוק ג' מילון בלבד מירושלים והוא היה התחלת המדבר. ועצם ציון המדבר הסמוך לירושלים דוקא הוא ע"פ שיטתו של תרגום יונתן לתורה לפרש את המקראות עפ"י המנהג המקובל למעשה, אף שאינו מחייב להלכה, וכבר העירו בזה (דומני שמאמר על נושא זה התפרסם פעם ב'המעין').

ועל פי הדברים האלה נראה שגם לדעת ר' יהודה שהצוק היה רחוק רק י' מילין יש צורך בריבוי של "איש עתי" לענין תחומין, כי מה יעשו אם ישתנו תנאי השטח ולא יימצא צוק מתאים עד י' ב.מיל. וקל לתאר שינוי כזה בפני השטח: או כתוצאה מסחף וכד', או פשוט יותר, אם יקימו ישובים על יד הצוקים הסמוכים לירושלים, כמו בימינו ב"ה, או שירושלים תתפשט עד אליהם, שאז אין הם כשרים כי הם מקום ישוב. ופשוט שיותר לעשות כן, שהרי אפשר למצוא צוקים אחרים יותר רחוקים שיהיו במדבה, והרי אין עוזל מקום קבוע כלל, כנ"ל.

אך נראה שמכל מקום יש לקיים את תירוץ של הנוב"י, כי ז"ל שרב ששת באמת סבר אליבא דהברייתא אין עירוב והוצאה ליוה"כ; וה"ה לתחומין כשיטת ר"ח ור"ף, ועל מה שהקשינו א"כ מדוע לא העמיד את הברייתא באיסור תחומין יש לענות: שהואיל והברייתא היא בר' יהודה הרי שינוי תנאי השטח עד שיצטרכו ללכת י"ב מיל הוא דבר שאינו יותר שכיח מחלה השעיר, ואולי אף פחות שכיח, ולכן העמיד ר"ש בחלה, ואה"נ שה"ה לתחומין אם הוצרכו לכך.

מאידך, לפי דברינו הנ"ל מהלך זה אינו מפריע לתירוץ סתירת הסוגיות בדרכם הראשונה של השא"א והנוב"י. כי על הסוגיה בכריתות י"ל שבאמת כוונתה לומר שהברייתא מדברת בתחומין, והיינו במקרה שמשתינים תנאי השטח, ושאינו יוה"כ שהכשרו בכך, ואין זה דומה לחלה שבו קבענו לעיל שאין שייך לומר הכשרו בכך, כי בנגוד לחלה שינוי פני השטח זהו דבר שמכאן ולהבא בכל השנים, ובודאי שאין לומר שתבטל המצוה לדורות, אלא רחמנא אמר שלחו, ואף בלי ריבוי מיוחד היינו יודעים לשלח גם אם נמצא צוק רק אחר י"ב מיל. נמצאו הסוגיות מיושבות אף לשיטת ר"ח והרי"ף. ודוק.

עוד מרויחים אנו לפי דרך זו שאין צורך לומר שדברי רפרם בכריתות מוסבין על האוקימתא של רב ששת בחלה, שאינה נזכרת שם כלל, ואין שום רמז לכך שהגמ' בדחייתה מעמידה את הברייתא בענין אחר, וזה קשה על תירוץ השא"א והנוב"י הנ"ל. כי לדרך זו שתחומין שייכים אף הם לעירוב והוצאה י"ל שדברי רפרם בכריתות מוסבים על עצם הברייתא לפי פשטה, שמדברת בתחומין, ורפרם מדייק מתחומין שאין עירוב והוצאה ליוה"כ. ולפי"ז גם מוסברת יפה הלשון החריפה "אלא דפרם ברותא (בדותא) היא", כי ההתקפה היא על עצם ההסק של רפרם מהברייתא, משא"כ לפי השא"א שההתקפה היא בעצם על האוקימתא של רב ששת⁵

ה. לסיום נציע דרך אחרת לישוב שתי הקושיות המקוריות, שהן: מדוע לא אמרה הגמ' ביומא למאי הלכתא לתחומין, וסתירת הסוגיות ביומא ובכריתות. בתירוץ הקושיה הראשונה י"ל שלאיסור תחומין לא אצטרף קרא, כי אתי עשה דשילוח השעיר ודחי לא תעשה דתחומין, שהוא לאו גרידא שאין בו כרת. ומסקנת הסוגיה ביבמות ו' ע"א שגם לאוי דשבת נדחים מפני עשה⁶, אא"כ המעשה הדוחה הוא רק

5 ובאמת התוספות ישנים ביומא רצו לתרץ כעין תירוצם של השא"א והנוב"י, וז"ל: "דהכא מיירי בהרכבתו דה"א דלא דחי יוה"כ אלא בשיכול ללכת השעיר ברגליו דאין הכשרו כשהוצרך להרכיבו על כתפו, ובכריתות מיירי להחיר איסור תחומין וכמ"ד שהן מן התורה והשתא פריך שפיר דשאני יוה"כ דהכשירו בכך", אך הם נדים מתירוץ זה באמרם: "אין נראה כלל שיהיו שנים אלו דברי רפרם והתלמוד לא הזכיר כאן אותה של שם ולשם אותה שבכאן". ונראה שהבינו כנ"ל שדברי רפרם בכריתות הם על הברייתא עצמה, ומתחומין דייק אין עירוב והוצאה ליוה"כ, וכשיטת ר"ח ור"ף, ועל כן הם מתקשים שיוצא שהיו שתי מימרות של רפרם. ולשיטתם שאין י"ב מיל מן התורה ובכריתות העמידו כמ"ד תחומין (של אלפיים אמה) דאורייתא, מיושב כמובן בפשטות מדוע ר"ש ביומא לא העמיד כן, כי רצה להעמיד הברייתא כהלכה שתחומין מדרבנן.

6 ואין זה קשה על מ"ש לעיל בענין הואיל ואשתרי אשתרי, כי "עשה דוחה לית" ו"הואיל ואשתרי אשתרי" שני ענינים שונים הם, ואין דיניהם שווים.

הכשר מצוה ולא גוף המצוה. (ע' תוס' שם ד"ה שכן), ושילוח השעיר למדבר הוא גופו מצוה (וע' ס"ז ע"א. שהשילוח מתחיל משיצא חוץ לחומת ירושלים). שמא תאמר: שבת עשה ולא תעשה הוא, ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה, כשבת כ"ה ע"א ועוד – ר"ל דעשה דשבתה בשבת הוא רק במלאכות, ולא בלאו דתחומין, וכן משמע מלשון הרמב"ם ריש הל' שבת: "שביתה בשביעי ממלאכה מצות עשה שנתא"וביום השביעי תשבת וכל העושה בו מלאכה ביטל עשה" וכו'. וכן היא משמעות כמה מהפסוקים בענין שביתה: "ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת. בחרגש ובקציר תשבת" (שמות ל"ד, כ"א), "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש כל מלאכה לא תעשו" וגו' (ויקרא כ"ג, ג'). לעומת זאת הוצאה מרשות לרשות יש בה כרת ואין עשה דוחה אותה (7).

ובאשר לסתירת הסוגיות י"ל שהגמ' בכריתות בדחותה את דברי רפרם מתכוונת להעמיד את הברייתא במלאכת המתת השעיר, שבכל יו"כ הכשרו בכך, ושבת הו"א דלא לידחי כי שבת חמירא, כנ"ל. ולגמ' ביומא לא נראה לפרש כן מהטעם המכואר לעיל, שמ"ושלח ביד איש עתי המדברה" משמע שעל עצם השילוח נאמר "עתי ואפילו בשבת". והגמ' בכריתות לא נחתא להכי משום ש"המדברה" יכול להיות משמעו. עד סוף מעשה המצוה (ע' במש' ס"ח ע"ב ובגמ' שם רק ר' יהודה סובר כיון שהגיע שעיר למדבר – אף קודם דחיפתו – נתקיים "ושלח את השעיר במדבר" (8). ובדבר זה נחלקו הסוגיות ביומא ובכריתות, ולכן ביומא לא דחו את דברי רפרם, כי בחלה לא שייך לומר שהכשרו בכך, ובכריתות דחו שכוונת הברייתא לעצם מצות ההמתה, והכשרו בכך. והרי גם לתירוץ השאג"א והנוב"י צ"ל שהסוגיות נחלקו, כנ"ל. [אמנם ברור שלתירוצנו זה קשה קצת שחסר מן הספר בכריתות שבדחיית הגמ' מעמידים את הברייתא באוקימתא אחרת, דהיינו בהמתת השעיר. וזה קשה גם לתירוץ המקורי של השאג"א והנוב"י, לפיו עברו מאוקימתת חלה לאוקימתת תחומין בלי להזכיר זאת, כנ"ל].

(7) ע' לעיל הערה 1.

(8) אמנם אולי יש לחלק בין "המדברה" לבין "במדבר". וצ"ע.